

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД РАЗВИТИЕТО НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ КООПЕРАЦИИ В БЪЛГАРИЯ

Докт. Михаил Билев, катедра „Аграрна икономика”,
СА „Д. А. Ценов” – Свищов

***Резюме:** Кооперациите са особен вид стопански структури, които в условията на пазарно стопанство и силна конкурентна среда, осъществяват стопанска дейност за задоволяване на икономическите, социалните и културни потребности на своите член-кооператори. Тяхното бъдещо развитие се определя от факта, че като устойчив бизнес модел те се базират върху принципи, като доброволно членство, равнопоставеност, демократичен контрол, сътрудничество, взаимопомощ, загриженост за общността. Стабилизирането на кооперациите в България започна едва след присъединяването ни към Евросъюза, като днес европейското финансиране дава все повече възможности за успешно развитие на кооперативната форма. Нараства броя на кооперациите с по-висока конкурентоспособност при стопанисване и обработване на земята в съвременното земеделие.*

***Ключови думи:** земеделски кооперации, икономическо развитие, предизвикателства, конкурентоспособност.*

1. Развитие на кооперациите в България, като устойчив бизнес модел

Обективните условия у нас убедително показват, че съдбата на българското земеделие е свързана и обусловена от съдбата на земеделските кооперации, тъй като в тях са заложили възможности за осъществяване на съвременно и конкурентоспособно земеделско производство. Именно това ги утвърждава като основни структурни единици, основни икономически субекти и стокопроизводители в българското земеделие, на които държавата може да разчита.

Земеделските кооперации в България са изградени и регистрирани в съответствие с изискванията на Закона за кооперациите. Отделните собственици на земя и имущество са станали член-кооператори при строго спазване на доброволния принцип. В основата на тяхната мотивация за членуване са икономическите интереси и чувството за социална сигурност и опора в условията на пазарна икономика.

Основни принципи, на които е базирана организацията на кооперациите са: *доброволно членство, равнопоставеност, демократичен контрол, сътрудничество, взаимопомощ, загриженост за общността.*

Земеделските кооперации регламентират и усъвършенстват своето вътрешностопанско устройство на базата на приети устави и правилници за дейността си. В много кооперации членовете на управителните съвети и председателите са добри специалисти и опитни ръководители. Налице са и тенденции в прилагане на вътрешно-кооперативната демокрация, а подобреното организационно-стопанско състояние на самите кооперации се отразява положително върху резултатите от тяхната дейност и по-доброто задоволяване на материалните и социално-икономически интереси на член-кооператорите, които са облагодетелствани и в личните си стопанства от разнообразни производствени услуги на достъпни цени. Наред с осигурената натурална и парична рента земеделските кооперации решават успешно и други важни социални проблеми, като подпомагат възрастни и болни член-кооператори, заделят средства за издръжка на детски градини, училища, читалища, за подобряване инфраструктурата на селата и т.н.

2. Предизвикателства пред земеделските кооперации в България

Присъединяването на България към ЕС е изключително предизвикателство към земеделските производствени кооперации. При настоящото финансово състояние на голяма част от земеделските кооперации стои въпросът доколко целесъобразно се използват субсидиите от европейските фондове. Потенциално *кооперациите имат достъп до значителни средства от европейските фондове*: (1) по линия на развитие на селските райони по мерките за подкрепа и инвестиции в модернизиранието на производството, за финансиране на нова дейност (диверсификация на производството, развитие на инфраструктурата и др.) и (2) получават повече от 30% от директните плащания. Част от субсидиите на стопанствата, които арендуват земя отива за увеличаване на рентата. Там, където не е постигнат баланс между интересите на ползватели и собственици, съществува опасност от изтеглянето на земята или от продажбата ѝ на други собственици. В същото време в България нараства броя на кооперациите с по-висока конкурентоспособност при стопанисване и обработване на земята в условията на съвременното земеделие.

Закономерно ОСП на ЕС се насочва към изграждане на устойчиво земеделие, т.е към такова, което държи сметка за нуждите на бъ-

дещите поколения. Да се постигне устойчивост означава: (1) да се усили конкурентоспособността на сектора, (2) да се утвърдят еколого-съобразни производствени практики и (3) да се подобрят жизнените условия и икономическите възможности в селските райони. На практика това налага да се прекъсне връзката между субсидиите и обема на произвежданата продукция, което ще направи производството пазарно ориентирано и конкурентно, като едновременно се осигури необходимата стабилност на доходите.

В същото време, в отговор на екологичните и социалните предизвикателства, получаването на селскостопанските помощи все повече и повече няма да е безусловно и ще зависи от спазването на т.н. „добри земеделски практики”. Заедно с това трябва да се има предвид, че различните измерения на устойчивото развитие не е лесно да бъдат съвместени. Многобройните регулации могат да влошат конкурентните позиции на европейското земеделие, особено в условията на продължаваща либерализация на търговията.

Затова, за да запазят отвоюваните си позиции в перспектива, на значителна част от земеделските кооперации им се налага да подобрят ефективността от своето функциониране.

Без да претендираме за изчерпателност ще се опитаме да очертаем някои от **основните предизвикателства**, стоящи пред земеделските кооперации в България в условията на европейска интеграция:

- ✓ ***институционално осигуряване на прилагането на ОСП и на целенасочена аграрна политика***

Условие за усвояването на субсидиите по мерките и механизмите на субсидиите на ОСП е идентифициране по сигурен и завършен начин на правото на собственост върху земеделските земи, от една страна – за установяването на трайни договорни отношения с член-кооператорите, а от друга – като предпоставка за реструктуриране на производството. А именно средствата от европейските фондове ще повишат нетния доход на кооперациите, ще подобрят финансовото им състояние и повишат устойчивостта на част от съществуващите кооперации.

Целенасочената аграрна политика в България трябва да следва важните характеристики на европейското земеделие, в което главно място заема стремежът към балансирано териториално развитие на сектора. Това включва както създаването на еднакви условия за развитие в отделните страни, така и целенасочена подкрепа за земеделските дейности в районите с природни ограничения. Отговорността пред потребителите е основен принцип, който придобива все по-голямо значение. В тази област европейското законодателство е основано на принципа „от фермата до вилницата”, т.е. сигурността и качеството на

храните трябва да се осигурява на всеки етап от хранителната верига. И последно, развитието на европейското земеделие се разглежда в неразривна връзка с развитието на селските райони. Взаимната връзка между тях и комплексният характер на проблемите изискват прилагането на интегриран подход за реализиране целите на развитието на земеделието и в България.

✓ **създаване на адекватна законова среда, съпоставима с тази в страните-членки на ЕС, за разгръщане потенциала на земеделските кооперации;**

В направените изменения в Закона за кооперациите (с последвалите изменения от 2003 г., 2005 г., 2006 г., 2007 г. и 2008 г.), има редица положителни промени, които в по-голяма степен отговарят на изискванията за модерно кооперативно движение, но могат да се направят редица бележки за привеждането му в съответствие с най-новите тенденции в европейското кооперативно законодателство. Кооперациите в европейските страни работят в условията на силна конкуренция, като съвременното кооперативно законодателство се приближава към общото законодателство на предприятията, с което се изравняват техните възможности. В основата на кооперативните интеграционни процеси е намерен баланс между интересите на членовете и ефективността. В тази връзка за стабилизирането на кооперациите са нужни изменения в:

(1) *Механизма на коопериране.* Големият брой членувачи в кооперацията прави контрола върху управлението труден. Необходима е стъпка към постепенно редуциране на членския състав. От една страна трябва да се направи ясно разграничение между тези, които искат да членуват в кооперацията, и тези, които предоставят само земя под аренда. От друга страна ограничаването на членството може да се постигне, като се поставят изисквания за новите членове в кооперацията напр., членове само от населеното място, увеличаване на дяловата вноска, изисквания за квалификация.

(2) *Механизма на разпределение на доходите.* При функционирането на кооперациите възникват трудности в резултат на противоречията между член-кооператорите и собствениците на земя, заложи и в самите устави, тъй като не са регламентирани детайлно правата и задълженията между тях. Съществуват значителни различия в предпочитанията за инвестиране на отделните членове, а и стимулите за дългосрочни вложения са ниски. Механизмът на разпределение на доходите може да се подобри при ясно разграничаване на функциите

на управление, собственост и вложен труд¹. Условие за нормалното функциониране на кооперациите е усъвършенстване на икономическите отношения вътре в тях чрез премахване на уравниловката и създаване на механизъм за отчитане индивидуалния принос на работещите кооператори.

(3) *Механизма на управление.* Направената промяна в Закона за кооперациите (2003 г.) за избор на председател на кооперацията на Общо събрание е в правилната посока, защото това е най-демократичният избор и по този начин се поема отговорност пред всички членове. Трябва да се постави изискване за образователен ценз и практически управленски опит на председателите на земеделските кооперации. Кооперациите работят в условията на либерален пазар, а в същото време начинът им на работа е подчинен на устав, който изисква спазване на определена процедура при вземане на решение и контрол. При другите организационни форми възможностите за вземане на еднолични решения в условията на динамична пазарна среда има сравнителни преимущества. Необходима е промяна в мениджмънта на кооперациите, насочване към по-голяма гъвкавост, оперативност и поемането на отговорност от управителните органи.

Наложителни са и законови промени, които да регламентират сключването на дългосрочен договор за управление като предпоставка за активно предприемаческо поведение главно в посока на увеличаване на инвестиционната активност.

✓ **адаптиране на кооперациите към многообразните потребности от услуги на членовете и използване потенциала на междукооперативните и смесените форми**

Перспективите за развитие на кооперациите в България не трябва да се разглеждат самостоятелно, а от гледна точка и на регионалното развитие. Достъпът до европейските фондове позволява навлизането на кооперациите във важни за земеделието и селските райони дейности. Много от проектите изискват колективни дейности в локален или регионален мащаб, които могат да се инициират, координират и изпълняват от кооперациите или от смесени форми (кооперативни - частни, кооперативни - обществени). Чрез тях се откриват възможности и за участие на кооперациите в алтернативни производства и/или услуги (маркетинг, снабдяване с кредити, селски и културен туризъм, производствено обслужване и др.) в рамките на съществуващи структури и/или развитието на нови форми.

---

¹ Кънева, Кр. и др. Развитие на организационно-стопанските структури, НЦАН, ИАИ. Научен проект, С., 2005.

✓ **повишаване на продуктивността и ефективността за нормално функциониране на земеделските кооперации**

За осигуряване на устойчиво развитие и доходи в кооперациите е необходимо изграждането на рационална производствена структура с възможно най-пълно използване на природните условия и ресурси, прилагането на добра агротехника, обновяването и модернизирането на производството. Разбирането за устойчивото развитие означава, че селскостопанското производство следва да бъде едновременно конкурентноспособно, екологосъобразно и социално отговорно. Конкурентноспособността следва да се основава на прилагане на съществуващите знания и опит и на научните постижения и иновации, както и на подходящ бизнес климат. За това спомогат и субсидиите от европейските фондове, които се отпускат целево именно за реструктуриране и стабилизиране на стопанските единици в земеделието.

3. Заключение

Производственото, икономическото и организационното реструктуриране е труден, но необходим процес за съществуването на земеделските кооперации в България. В новата институционална среда и в условията на засилен конкурентен натиск развитието им ще зависи от завършването на процеса на идентификация на собствеността върху земята и създаването на среда за реализиране на предимствата на тази организационна структура.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Кънева**, Кр. и др. Развитие на организационно-стопанските структури, НЦАН, ИАИ. Научен проект, С., 2005.
2. **Михайлов**, М. Проблеми на развитието на производствените кооперации в България. // Икономика и управление на селското стопанство, № 3, 2002.
3. **Закон** за кооперациите, ДВ. бр.113/1999 г., посл. изм. ДВ. бр. 43/2008.